

Daniela DETEȘAN, *Procesul lemenian (1843-1846)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, 292 pag.

Cartea este în conținut și formă o lucrare științifică valoroasă, bine documentată, elaborată minuțios, acoperind subiectul până în cele mai mici detalii, dar încadrând întreaga tematică în arealul situației politice din Marele Principat al Transilvaniei, mereu comparată cu evoluția de ansamblu a curentelor de idei, a confruntărilor dintre conservatorism și liberalism, a manifestărilor și interpretărilor diverse, unele corecte și democratice, altele interesate, enunțate de pe poziții de forță ale principiului naționalităților de către națiunile cucerite și cuceritoare, la nivelul întregii Monarhii habsburgice prepașoptiste.

Dr. Daniela Deteșan introduce în circuitul istoriografiei noastre numeroase date și informații inedite, legate de mecanismele diverse și complexe ale procesului lemenian, ce provin de la Arhiva Primațială Esztergom din Ungaria, mai multe fonduri de la Arhivele Statului din Austria, Arhivele Naționale, Direcțiile Județene Alba, Cluj, Sălaj, Oradea. Alte date inedite, inserate și interpretate corect în carte, provin de la Biblioteca Academiei Române din București, Mss. rom. 969 (*Procesul teologilor din Blaj cu episcopul Ioan Lemeni, 1843-1846*) și BAR, Filiala Cluj-Napoca. Toate sunt completate cu informații provenite din 10 colecții de izvoare editate, presă, publicații periodice, enciclopedii, tratate. De asemenea, autoarea se dovedește a fi o foarte bună cunoscătoare a concluziilor, ideilor și judecăților de valoare formulate de-a lungul timpului în nu mai puțin de 154 de lucrări generale și speciale, pe care le comentează, le interpretează, le critică sau le acceptă, după caz, în lumina noilor și temeinicelor cercetări întreprinse în lucrare.

Structura cărții este ingenios concepută și permite ca vastul material arhivistic, publicistic de epocă, bibliografic, trecut prin interpretarea pertinentă a autoarei, să fie bine organizat și prezentat și să fie analizate și reconstituite exhaustiv toate problemele, aspectele și asperitățile de orice fel și din toate părțile, legate de procesul lemenian și de ecurile lui în epocă. Lucrarea are 5 capitole, dintre care capitolele I-IV sunt împărțite tematic în mai multe subcapitole sau diviziuni mai mici, axate pe chestiuni concrete, pe evenimente, atitudini și luări de poziție din partea oficialităților de stat sau ecleziastice, publice sau neoficiale și personale, comentate și analizate în toate componentele lor. *Introducerea* are și ea două subcapitole în care dr. Daniela Deteșan evidențiază valoarea izvoarelor inedite, prezintă metodologia de lucru sau direcțiile legate de cercetarea subiectului abordat în istoriografie, ca și circumstanțele culturale central-est europene în care s-a desfășurat procesul lemenian. Acesta este bine comparat cu cel anterior, al lui Bernhard Bolzano, italian liberal, bun apărător al țărânimii și națiunii cehe, prieten cu Joseph Dobrovský, unul dintre promotorii renașterii politice a Cehiei.

Autoarea a dezvăluit în detalii, dar și în toată plenitudinea și amploarea, cu secvențele și consecințele lor, și scandalurile picante legate de pângăritori de virginități, de relațiile amoroase sau incestuoase, de sodomia episcopului Ioan Lemeni, de atentate, de bătăi, gesturi triviale și înjurături proferate de canonici și unii profesori. Dar ea are meritul incontestabil că a demonstrat elocvent faptul că, peste sau printre acestea, s-au manifestat în realitate și în mod intens conflictele dintre aripa conservatoare episcopală și cea liberală bărnățiană, dornică de reforme și de reformare serioasă și adâncă a vieții bisericești, școlare și politice generale.

Episcopului i s-a reproșat că n-a protestat în mod hotărât, ci doar cu jumătate de gură contra intenției Dietei de a generaliza sau extinde în sfere cât mai largi folosirea limbii maghiare în Marele Principat al Transilvaniei, în timp ce Bărnățiu, Barițiu, Șuluțiu și alții au condamnat vehement, de pe poziții radicale, proiectul de lege ce amenința grav limba și naționalitatea română. De asemenea, lui Lemeni și partidei sale, i s-a imputat inactivitatea legată de neapărata convocare a Sinodului cel Mare, mixt din clerici și mireni, mult dorit și de Petru Maior, și pe linia lui, și de partida bărnățiană, care-l considera singurul for îndreptățit legal și canonic să judece și să se pronunțe asupra celor petrecute în sânul Episcopiei Române Greco-Catolice de Făgăraș cu sediul la Blaj. Este semnificativ și cu ecou în

viitorul apropiat al desfășurării lucrurilor, faptul că Bărnuțiu și partizanii lui neagă competența jurisdicțională și ierarhică a Primatului Ungariei de la Esztergom, nu numai în judecarea procesului în cauză, dar în toate celelalte chestiuni canonice, de administrație internă bisericească și școlară, de disciplina clerului, corpului profesional și a alumnilor. Și autoarea este pe deplin justificată să facă legătura logică între această dorință fierbinte a amintitei partide și orientări și realizarea ei în practică în anii 1850-1853-1855.

Partida episcopală respectă structurile ierarhice existente, jurisdicția și competența primațială în materie, unde însăși Curtea de la Viena trimite cazul spre rezolvare, potrivit legilor bisericești în vigoare și în valoare în anii 1843-1846. În legătură cu Soborul cel Mare, clerical și mirean, Lemeni și adepții lui, dar și episcopul de Oradea, Vasile Erdélyi, devenit și comisar în proces, l-au respins ca fiind necanonic și potrivit legăturilor pe linie latină cu Vaticanul și Papa de la Roma, iar un urmaș al acestuia din urmă pe scaunul episcopal l-a definit ca pe „un ferment puturos calvin.” Alte divergențe grave între protagoniștii procesului s-au ivit în legătură cu plaga preoților moraliști sau popanduși, pe care episcopul incriminat n-ar fi diminuat-o intenționat sau chiar n-a reușit s-o elimine, deși performanța nu era posibilă în structurile parohiale de atunci și în condițiile lipsei cadrelor cu pregătire teologică superioară și temeinică, sau în legătură cu organizarea școlară, cu situația infirmeriei blăjene, condițiile aspre de viață ale alumnilor, care le-ar fi primejduit chiar viața, sau cu monahismul și celibatul, apărât de partida episcopală sau criticat de cea bărnuțiană.

În lucrare sunt prezentați cu precizie membrii celor două partide potrivnice ce proveneau din rândurile clericilor, mirenilor, profesorilor, alumnilor, funcționarilor, modalitățile în care depuneau mărturiile sau își exprimau și manifestau opiniile și pasiunile, iar pentru unii dintre aceștia sunt întocmite adevărate micro-biografii. Sunt reconstituite și redată memoriei istoriografice numele alumnilor blăjeni din anul școlar 1842-1843 ce au aparținut partidelor episcopală și bărnuțiană, cel al protopopilor pro și anti-lemenieni, delimitați geografic după protopopiate unite și comitatele în care funcționau. Foarte bine sunt analizate și comentate lucrările întreprinse de cele trei anchete: Vasile Erdélyi (3 martie – 23 mai 1845), Iosif Gaganetz, Mihai Zabrizcky, Ioan Csurgovics (7 august – 24 septembrie 1845), Fiscul consistorial al Blajului contra calomniatorilor Bărnuțiu, Moldvai, Boer și Crainic, cu sentința din 22 octombrie 1845, ca și procedurile instanțelor de judecată ecleziastică și sentința oficială finală pronunțată în Consistoriul primațial din Strigoniu (Esztergom) la 26-27 martie 1846, care, fiecare în parte și toate la un loc, îl absolvă de toate învinuirile pe episcopul Ioan Lemeni și îi condamnă pe autorii principali din partida bărnuțiană, în frunte cu șeful ei.

Este de apreciat în mod deosebit maniera de interpretare comparativă a climatului cultural central-est european în care s-a desfășurat geneza formării conștiințelor naționale moderne ale popoarelor din Monarhia habsburgică prepașoptistă, rolul limbii, naționalității, al societăților culturale, presei, învățământului, al ideilor filosofice în acest proces de primă importanță în epocă, prin care se disting mai ușor modalitățile de gândire și de acțiune politică ale românilor, cehilor, slovacilor, sârbilor, croaților, rutenilor cu asemănările și deosebirile lor. Practic vorbind, dr. Daniela Deteșan dimensionează mai clar și mai direct prin comparație ce a însemnat și ce impact au avut în această fază un Bărnuțiu, Cipariu, Barițiu și alții asupra românilor, Palacký, Safarik, Rieger, Štúr, Prešeren asupra cehilor, slovacilor și slovenilor, Shashkevych, Holovatsky și Vahylevych asupra rutenilor. În întreaga carte, perioada prepașoptistă își dobândește importanța cuvenită ca un cadru general, un cuptor în care se pregăteau de pe acum, în forme din ce în ce mai clare și mai directe, conflictele din centralismul maghiar de stat, pozițiile de forță de pe care acționau politicienii maghiari, care nu recunoșteau altă națiune politică sau civilă decât cea maghiară, și celelalte națiuni care doreau să fie coordonate și egale ca națiuni politice legal recunoscute cu cea maghiară, și nu acceptau ca fiii lor să fie simple umpluturi și să completeze ca simpli indivizi egal îndreptățiți națiunea ungară, unică și indivizibilă ca teritoriul Ungariei Sfântului Ștefan. Egala îndreptățire dintre națiuni este revendicată clar de națiunile negermane și nemaghiare din Monarhie și ea trebuia să fie acordată tuturor națiunilor din stat, la fel cum trebuiau să fie obținute și egalitatea socială, individuală, spirituală și culturală a tuturor cetățenilor.

De fapt, în marele proces lemenian, dr. Daniela Deteșan demonstrează că unul dintre mecanismele acestui conflict intern românesc a constat și din rezolvarea dilemei cum trebuie să te

manifestă și să lupte cu politica maghiară, și anume, cu moderație, cu jumătăți de măsuri, cu jumătate de gură, ca episcopul Lemeni și partida lui, sau cu hotărâre și în mod direct cum preconiza partida bărnățiană. Autoarea a concluzionat în mod just, și peste sau printre numeroasele și controversatele idei și concluzii formulate în istoriografia română și nu numai asupra lui Ioan Lemeni, viitorul a aparținut partidei lui Bărnățiu, radicalilor și programului lor politic, atât în lupta pentru emanciparea națională din 1848, cât și în înființarea Arhiepiscopiei și Mitropoliei Române Unite de Alba-Iulia, cu sediul la Blaj, de sub jurisdicția primățială a Ungariei între anii 1853-1855.

Dumitru Suciu

Gelu NEAMȚU, Vasile TUTULA, *Aspecte militare și pagini memorialistice despre revoluția și războiul civil din Transilvania 1848-1849*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2008, 158 p.+13 hărți

Aspecte militare și pagini memorialistice despre revoluția și războiul civil din Transilvania 1848-1849 de cercetătorul științific I Gelu Neamțu și istoricul militar colonel (r.) Vasile Tutula reprezintă, de fapt, două cărți într-una, pe care le voi prezenta ca atare.

Ceea ce aș denumi Cartea întâi constituie, nu altceva, decât un mic tratat de istorie militară a anilor 1848 și 1849, cuprinzând revoluția pașoptistă și războiul civil din Transilvania, văzut de autori ca un „război de eliberare națională” (p. VII) a românilor, întru totul similar celui al maghiarilor, dar mult mai drept, fiind un război de apărare pe teritoriul propriu, nu unul de invazie și agresiune pe teritoriu străin.

Studiul introductiv al cărții (p. IX-CVI), cu caracter tehnic, așa cum se observă în *Nota ediției*, „este o sinteză care analizează evenimentele din punct de vedere militar” (p. VII). Atari întreprinderi au devenit rare în istoriografia ultimilor ani, fiind, cu atât mai mult, deosebit de utile.

Evoluția și desfășurarea evenimentelor revoluționare, cu declanșarea celor belice, sunt surprinse cronologic și interpretate analitic. Profesionalismul lui Gelu Neamțu, ca specialist al revoluției românești de la 1848, se îmbină cu aplicația militară a lui Vasile Tutula, iar rezultatul este un valoros instrument de lucru și o sinteză din punct de vedere militar a situației din Transilvania în anii amintiți.

Astfel, *Studiul introductiv* oferă o succesiune de subcapitole, după cum urmează:

- „Pentru o nouă interpretare a revoluției române de la 1848-1849 în Transilvania”;
- „Măsuri abuzive întreprinse de Guvernul Transilvaniei și Dietă care au dus la tensionarea relațiilor interetnice și crearea pericolului unui război civil” – care oferă preambulul și premisele războiului civil;
- „’Uniunea’ Transilvaniei se face prin forța armelor. Încercarea de ocupare militară totală a Transilvaniei (decembrie 1848-februarie 1849)” – ca și cauză directă a războiului, acest subcapitol având noi subdiviziuni: „Rezistența românilor la recrutări”, „Organizarea oastei lui Avram Iancu”, „Situația armatei Ungariei după separarea acesteia de unitățile armatei imperiale habsburgice”, „Situația armatei imperiale”, „Situația românilor”;
- „Bătălii operaționale: Încercările armatei ungare de a pune stăpânire pe Transilvania”, subcapitol care descrie cronologic: „Bătălia pentru Ciucea-Cluj”, „Bătălia pentru a pune stăpânire pe nord-vestul și estul Transilvaniei și pe sediul Comandamentului Regimentului 2 Gr. (17 I) și zona sa de dislocare”, „Bătălia pentru Zarand și încercarea de a pune stăpânire pe zona Munților Apuseni”, „Bătălia pentru stăpânirea centrului și sudului Transilvaniei. Prima bătălie a Sibiului (21-31 ianuarie 1849)”, „Bătălia de la Brașov (5 februarie 1849)”, „Incursiunea lui Urban în valea Bârgăului. Bem îl respinge. A doua bătălie a Sibiului (11 martie 1849). Ocuparea sediului Comandamentului General al Armatei transilvane. Generalul Bem devine stăpân peste două treimi din teritoriul Transilvaniei, timp de circa patru luni”;
- „Bătălii locale – Bătălii de uzură”, ce descrie următoarele confruntări militare: „Asediul cetății Alba Iulia (16 martie – 25 iulie 1849)”, „Asediul Munților Apuseni. Bătăliile de la Abrud (6-10 mai; 15-19 mai; 8-16 iunie 1849)”, „Prima bătălie de la Abrud (6-10 mai 1849)”, „A doua bătălie de